

KRONIEK

Het goede leven en het lijden

Nijmegen, 25 januari 2019

Op vrijdag 25 januari werd voor de achtste maal het jaarlijkse Religie en Zorg-symposium gehouden in Nijmegen, ditmaal met als thema 'Het goede leven en het lijden interpreteren', georganiseerd door H. Schilderman en I. de Haes (beiden RU Nijmegen).

Na een korte inleiding door Schilderman kwamen drie experts aan het woord, die ieder vanuit hun eigen discipline de verschillende wijsgerige, medische en theologische concepties van het goede leven belichten, vooral op die momenten waarop dat leven door lijden aangetast wordt. H. Thijsen (RU Nijmegen) legde daarbij verbanden tussen stoïcijnse en boeddhistische tradities die beide de klemtoon leggen op aanvaarding van het onvermijdelijke. A. Speckens (RU Nijmegen) illustreerde aan de hand van empirisch onderzoek wat de effecten van mindfulness zijn op welbevinden en andere maten van welzijn en levenskwaliteit. P. Nissen (RU Nijmegen) beklemtoonde het belang van aanvaarding en de ervaring van genade als toegang tot het begrip van zowel het goede leven als het lijden.

Na deze inleidingen kon in twee rondes deelgenomen worden aan vijf workshops waarin de interpretatiepraktijk van het goede leven centraal stond en ingeoeft

kon worden. W. Smeets (Radboudumc Nijmegen) liet zien hoe het verhaal toegang biedt tot de identiteit van de persoon. P. van der Velde (RU Nijmegen) toonde aan dat rituele interpretatie als in-oefening van compassie kan helen in het lijden. A. van Doveren (Rijnstaete ziekenhuis, Arnhem) toonde aan hoe moreel beraad als ethische interpretatie van het goede leven en het lijden een belangrijke functie kan vervullen. I. de Haes liet deelnemers een 'oer-scène' uit hun biografie vertellen, die als een nog steeds actuele lotsbepaling beleefd kan worden. B. Zwaan (NEBO, Den Haag) liet met kijkoefeningen beseffen hoe de spanning van nabijheid en distantie bepaald is voor inzicht in het goede leven.

Mogelijkheden tot publicatie van de inleidingen en workshops in een bundel of tijdschrift worden onderzocht. [HANS SCHILDERMAN, RU Nijmegen]

Building Knowledge for Chaplaincy in Healthcare

Utrecht, 1 februari 2019

Het symposium 'Building Knowledge for Chaplaincy in Healthcare' vond plaats aan de Universiteit voor Humanistiek, in samenwerking met het Universitair Centrum voor Geestelijke Verzorging en de Commissie Wetenschap van de Vereniging van Geestelijk VerZorgers (vgvz). Het thema was de toekomst van het onderzoek naar geestelijke verzorging in de zorg. Het symposium was georganiseerd enkele dagen na de uitreiking van een eredoctoraat aan G. Fitchett (Rush University, Chicago) vanwege zijn verdiensten op het gebied van het onderzoek naar geestelijke verzorging. Fitchett was ook de hoofdspreker op dit symposium waar M. Walton (PTHU) als dagvoorzitter optrad.

In zijn lezing benadrukte Fitchett dat onderzoek een belangrijke manier is om te weten wat goede geestelijke verzorging is. Onderzoek is in de zorg een van de meest invloedrijke stemmen. De voorbije jaren is

een sterke toename van onderzoek naar geestelijke verzorging te constateren. Fitchett onderscheidde daarin drie gebieden: (1) de spirituele behoeften van patiënten en hun naasten, (2) de feitelijke interventies door geestelijk verzorgers, en (3) de uitkomsten van die interventies. Van elk type onderzoek presenteerde hij enkele voorbeelden. Hij vroeg zich ten slotte af wat er ontbreekt in het onderzoek tot nu toe, of de ontwikkeling van het onderzoek tot nu toe niet te oppor-tuun en te toevallig is, en of het nodig is om meer strategisch te werk te gaan, en hoe die strategie er dan zou uitzien.

G. Jacobs (UVH) vroeg zich af of het onderzoek naar geestelijke verzorging wel mee moet in de *evidence-based practice*-benadering in de zorg, waarin vooral de *randomized controlled trials* centraal staan. Zij hield een pleidooi voor andere vormen van wetenschappelijk bewijs en lichtte haar kritiek respectievelijk pleidooi toe aan de hand van het effectonderzoek. Er zijn andere vormen van onderzoek beschikbaar dan alleen kwantitatieve. En juist kwalitatieve vormen hebben meer oog voor de complexiteit van geestelijke verzorging, het relationele karakter van onderzoek, de meerstemmigheid van het bewijs, en de reflexiviteit van onderzoeker en geestelijk verzorger.

S. Körver (TIU Tilburg) constateerde dat vaak de implementatie van veelbelovende interventies in de praktijk mislukt. Veel onderzoek mist de verbinding met de praktijkcontext en is niet flexibel genoeg wat de onderzoeksstrategie betreft. Hij pleitte voor *practice-based evidence* waarbij vier principes voor het onderzoek van belang zijn: (1) verbinding met de context, (2) inbedding in de professionele praktijk en in het beleid, (3) het nut van de resultaten voor het primaire proces en het beleid, en (4) samenwerking met de verschillende belanghebbenden. Hij wijst nog op het belang van goede theorie, van een strategische onderzoeksagenda, en van samenwerking tussen onderzoekers en instituten.

A. Visser (RUG Groningen) onderzocht in haar lezing de vraag welke onderzoeksmethoden het meest geschikt zijn om

de vragen in het onderzoek naar geestelijke verzorging te beantwoorden. De keuze voor een bepaalde benadering heeft verregaande gevolgen voor inhoud en bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten. Zij vergeleek de kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden wat betreft de onderzoeksdoelen (beschrijven, verklaren, voorspellen, beïnvloeden) en de kwaliteitscriteria (ecologische validiteit, constructvaliditeit, generaliseerbaarheid). Zij pleitte voor *mixed methods*-benaderingen die bij uitstek dicht bij de praktijk staan en toch in staat om te extrapoleren.

In het afsluitende panelgesprek werd vooral het belang van een strategische agenda voor het onderzoek naar geestelijke verzorging in de zorg benadrukt. Enkele prioriteiten werden genoemd.

Een uitvoeriger verslag is te vinden op de website van de VGZV. [SJAAK KÖRVER, TIU Tilburg]

Gedeelde vroomheid

Utrecht, 15 februari 2019

Op 15 februari organiseerden de VU Amsterdam en de RU Groningen in samenwerking met de Stichting Toto Gedachtenis, het Museum Catharijneconvent en het Research Institute CLUE+ het symposium 'Gedeelde vroomheid. Memoria: Verleden, heden en toekomst'.

De functie van memoria is het verbinden van het verleden met het heden en gebeurtenissen, objecten, mensen 'onsterfelijk' maken door de herinnering levend te houden. In de afgelopen twintig jaar heeft het memoria-onderzoek internationaal een hoge vlucht genomen en steeds meer een inter- en multidisciplinair karakter gekregen. Het is een onderwerp geworden van (kunst)historici, sociologen, codicologen, genealogen, familiehistorici, kerkhistorici, theologen, antropologen en literatuurhistorici. De impact van memoria is vergroot door de samenwerking met erfgoedinstellingen en de nadruk op het belang van

monumentenzorg voor materieel en immaterieel erfgoed.

C. van Dijk (UU Utrecht) sprak over de middeleeuwse portretzerken die je overal in Nederland kan vinden. Er zijn verschillende categorieën, elk met hun eigen verhaal en geschiedenis: geestelijken, edelen, burgers en soms ook echtparen. Meestal is de overledene in al zijn rijkdom afgebeeld, maar soms ook als halfvergaan lijk of skelet, een *transi*, bedoeld om de toeschouwer aan de vergankelijkheid van het leven te herinneren.

R. de Weijert (UU Utrecht) ging in op het genre van de zogeheten adelskronieken waarin de genealogie en geschiedenis van adellijke families werd verteld, zoals van de families Van Brederode, Van Egmond en Van Arkel. Deze kronieken beperkten zich niet alleen tot het herdenken van de doden, maar roepen ook de roemruchte verhalen uit de familiegeschiedenis op. Vanwege hun historische onbetrouwbaarheid is dit genre lange tijd weinig onderzocht, ten onrechte zo blijkt op deze studiedag.

C. Dikken (UU Utrecht) ging in op middeleeuws gebrandschilderd glas. Hoewel de iconografie voor impliciete herdenking volop aanwezig was, zo constateerde hij, leek er weinig tot geen sprake te zijn van expliciete herdenking, dat wil zeggen, teksten met expliciete verzoeken om gebeden, inscripties met overlijdensdatum, moraliserende teksten of schenkingsteksten.

J. Uphoff (RU Groningen) liet zien dat de laatmiddeleeuwse devotieele cultuur van leken vele overeenkomsten vertoont met die van religieuzen. We kunnen daarom spreken van een tussen leken en religieuzen gedeelde devotieele cultuur met als belangrijk onderdeel het lezen van religieuze teksten.

S. Corbellini (RU Groningen) vroeg als laatste aandacht voor de ruimtelijke dimensie in de bestudering van de middeleeuwen. Termen als *space* en *place* brengen nieuwe inzichten over de religieuze cultuur en leiden uiteindelijk tot een 'topografie van memoria', een fysieke verspreiding en plaatsing van herdenkingsobjecten in een (religieuze) ruimte. [FRANK G. BOSMAN, TIU Tilburg]

Do we have a case?

Amsterdam, 25 en 26 februari 2019

In samenwerking met de Commissie Wetenschap van de VGVZ en de PTHU organiseerde het nieuwe Universitaire Centrum voor Geestelijke Verzorging (UCGV) een internationale conferentie met als titel 'Do we have a case? International conference on case study research in chaplaincy care'. In totaal hebben tachtig onderzoekers en geestelijk verzorgers uit binnen- en buitenland deelgenomen. Drie vragen stonden centraal: (1) Wat leren we van de reeds gepubliceerde casestudies over geestelijke verzorging in de verschillende werkvelden? (2) Wat leren we over het onderzoek met behulp van casestudies? En (3) wat leren de geestelijk verzorgers die participeren in het onderzoek met casestudies? M. Walton (PTHU) en R. Kruizinga (TIU Tilburg) traden op als dagvoorzitter.

Naar aanleiding van een conferentie met G. Fitchett (Chicago, Rush University) in 2015 in Utrecht is in 2016 het Nederlandse Case Studies Project Geestelijke Verzorging (CSP) van start gegaan, waarin 56 geestelijk verzorgers uit alle werkvelden en tien onderzoekers van vier universiteiten participeren. Dit project dat onder leiding staat van Walton en Körver is nu ongeveer halverwege, een goede aanleiding om de tussenbalans op te maken.

De eerste lezing was van S. Körver (TIU Tilburg). Hij beschreef welke bijzondere mogelijkheden het onderzoek met casestudies biedt en hij liet de kenmerken van het Nederlandse project de revue passeren. G. Fitchett, initiatiefnemer van dit type onderzoek, schetste de mijlpalen in het onderzoek naar geestelijke verzorging in de laatste decennia, plaatste het casestudies onderzoek in deze context en beschreef enkele mogelijke toekomstige richtingen voor dit type onderzoek. S. Nolan (Princess Alice Hospice, Esher; University of Winchester) plaatste het casestudies onderzoek in het verlengde van de onderzoeksinteresse naar wat

geestelijk verzorgers feitelijk doen. Het is een vorm van *practice-based* onderzoek dat de bestaande theorieën zowel bevestigt als onder vuur neemt. Op basis van de analyse van een reeks casestudies onderscheidde hij vijf meer algemene en vijf meer religieuze factoren in geestelijke verzorging.

G. Jacobs (UVH) keek vanuit methodologisch perspectief naar het project en plaatste het in de context van narratief onderzoek en van het onderzoek in samenwerking met professionals uit de praktijk. Zij vroeg zich onder meer af hoe de specifieke bijdrage van deze professionals kan worden getypeerd. J.W. Veerman (RU Nijmegen) beschreef de ontwikkeling van het onderzoek in de jeugdzorg als een spiegel voor het onderzoek naar geestelijke verzorging. Hij constateerde tal van overeenkomsten, zette zeven leerpunten op een rij en besteedde met behulp van de 'effectladder' vooral ook aandacht aan de vraag welke mate van evidentie en van effectiviteit noodzakelijk is voor interventies van geestelijke verzorging.

Op beide middagen presenteerden geestelijk verzorgers en onderzoekers in parallelsessies een hele reeks casestudies uit verschillende werkvelden (jeugdzorg, palliatieve zorg, intensive care, justitie, defensie, ggz, ziekenhuis). Daarnaast kwam in verschillende presentaties aan bod tot welke eerste resultaten het onderzoek leidt en welke ontwikkeling deelnemende geestelijk verzorgers doormaken. Over dit laatste sprak N. den Toom (PTHU) nog in de afsluitende lezing die gebaseerd was op zijn lopend promotieonderzoek naar de invloed van deelname op de professionaliteit van de deelnemende geestelijk verzorgers in het Nederlandse project.

Het was (inter)nationaal de eerste conferentie om lopende projecten en eerste resultaten van deze onderzoekslijn te vergelijken en te evalueren. Er zijn contacten met een uitgever om de inleidingen plus een deel van de presentaties te bundelen tot een (Engelstalige) publicatie. [SJAAK KÖRVER, TIU Tilburg]

Gender verwoord en verbeeld

Tilburg, 15 maart 2019

187

Op vrijdag 15 maart vond aan de TIU Tilburg het symposium 'Gender verwoord en verbeeld' plaats. In negen workshops werd gekeken naar Bijbelse teksten, andere teksten en de manieren waarop die gevisualiseerd werden. De vraag was op welke manier die teksten en beelden bij elkaar passen en welke rol gender daarbij speelt. Aansluitend aan deze studiemiddag was de oratie van Caroline Vander Stichele (TIU Tilburg).

De plenaire openingslezing door de kunsthistorica E. Mulders (UVA Amsterdam) gaf al direct richting. In haar met veel voorbeelden geïllustreerde lezing, getiteld 'Het mannelijke en vrouwelijke in de artistieke verbeelding van Christus', toonde zij op welke manier Jezus in de eerste eeuwen werd afgebeeld: niet als een sterke mannelijke held, maar ook met 'vrouwelijke' kenmerken. Zo toont het koepelmozaïek van de doopkapel in Ravenna (circa 500) Jezus als een baardeloze jongeman met smalle schouders en brede, bijna vrouwelijke heupen. Jezus was duidelijk een man, maar ook gender-overstijgend. Per tijd en cultuur blijken de kenmerken die bij 'man' en 'vrouw' horen te variëren.

In de eerste ronde workshops werd verder ingegaan op mannelijkheid en vrouwelijkheid in teksten en beelden. K. De Troyer (Universität Salzburg) presenteerde aan de hand van een aantal kunstwerken perspectieven op de oudtestamentische koningin Esther. J. Borsje (UVA Amsterdam), deskundige op het gebied van middeleeuws christelijk Ierland, behandelde de Latijnse tekst van een Keltische bezwering die als een toverspreuk tot een vrouw gericht kon worden. L. Copier (UU Utrecht) behandelde aan de hand van filmfragmenten verbeeldingen van apocalyptisch martelaarschap. In 'La passion de Jeanne d'Arc' (1928), 'Alien 3' (1992) en 'Mad Max: Fury Road' (2015) worden de zichzelf opofferende vrouwen op een opvallende manier weergegeven. J. Jans

(TIU Tilburg) belichtte opmerkelijke afbeeldingen in het publieke domein die onze culturele stereotypen van man en vrouw bevestigen, maar soms ook negeren.

In de tweede ronde workshops bediscussieerde M. van Dijk-Groeneboer (TIU Tilburg) genderbeelden in leiderschap. Het aantal mannelijke kandidaten voor topfuncties overstijgt nog steeds het aantal vrouwen. P. Barter (TIU Tilburg) onderzocht in een interactieve workshop de profetie in Ezechiël 16 over het door God aangekondigde geweld tegen de overspelige Vrouwe Jerusalem. J. Bekkenkamp (UVA Amsterdam) gaf inzicht in de religieuze taal van bloemen die zeggen wat met woorden niet te vangen is. In de workshop van J.W. van Henten (UVA Amsterdam) kwam een herinterpretatie aan bod van het Bijbelverhaal over de moeder van de zeven Makkabese martelaren. B. Koet (TIU Tilburg) en N. Kienstra (TIU Tilburg) zetten hun toehoorders aan het werk met een onderwijsopdracht. Zij mochten de waterval aan woorden onderzoeken waarmee Maria door de eeuwen heen is aangeduid, zoals heilig, dienstbaar, moederlijk, krachtig of toch onwetend. [CORRIE VERVEST, Tilburg]

Barth Tagung

Amersfoort, 1-3 april 2019

Honderd jaar geleden sprak de jonge Zwitserse theoloog Karl Barth op een conferentie in Tambach, in het Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. In deze tijd van verwoesting en wanhoop, maar ook revolutie en culturele vernieuwing verraste Barth zijn gehoor van religieus-socialisten. Hij maakte theologisch de overgang van 'de Christen in de samenleving', waarover zijn lezing had moeten gaan, naar 'Christus in de samenleving'. Hiermee verzette hij zich politiek tegen de religieuze sanctiëring van maatschappelijke actie. Hij bepleitte nuchtere solidariteit. Dat prikkelt vandaag opnieuw het denken over theologie en samenleving, zo bleek op de internationale

Barth-conferentie die van 1 tot en met 3 april in Amersfoort werd georganiseerd door de PTHU met als thema 'Der Christ in der Gesellschaft'.

M. Hofheinz (Leibniz Universität Hannover) analyseerde Barths lezing als een methodische wending in de theologie, van subjectiviteit naar openbaring. Een 'nee' tegen de klerikalisering van maatschappelijke bewegingen – christendemocratie, christensocialisme, et cetera –, die als zodanig ook een secularisering is. Maar ook een 'ja': er bestaan gelijkenissen van het rijk van God in deze wereld, maar wel met alle relativiteit van dien. 'Nee' en 'ja' zijn momenten in een beweging die zich oriënteert naar analogie van de beweging van God in schepping, verzoening en verlossing. Vandaag de dag probeert de kerk haar marginaliteit te bezweren door een hermeneutiek van de cultuur – 'het seculiere is ten diepste religieus' – door re-christianisering (publieke theologie, positivisme) of door zich op te sluiten in eigen gelijk ('contrastgemeenschap'). Beter, aldus Hofheinz, is een houding van geloof: God mag niet 'genostrificeerd' worden.

R. Reeling Brouwer (PTHU) ging in op de drie gezichtspunten waarmee Barth de maatschappelijke werkelijkheid analyseert: schepping, verzoening, verlossing. Dat derde gezichtspunt is essentieel om aan dualisme te ontkomen en ook om een zinvolle verhouding met het jodendom mogelijk te maken. Reeling Brouwer volgde dit analyse-instrument door Barths werk, waarbij hij – kort voor zijn afscheid – ook zijn eigen theologische weg naging. Het eschatologische perspectief geeft in onze context lucht om gelovig-ongelovig de liturgie te blijven vieren, om de angst voor de dood – en dus vijandsbeelden – niet te laten heersen, om identiteitspolitiek in seksualiteit en gender te relativieren, om de aarde te beschermen als bewoonbaar voor mens en dier, en om vrijwillige dienstbaarheid te erkennen als verwijzing naar God.

E. Borgman (TIU Tilburg) herlas Barths niet-apologetische en daarin revolutionaire lezing als een uitnodiging tot nieuwe katholiciteit. Het gaat om de revolutie van God

die voorafgaat aan alle revoluties. Hij constateerde echter dat Barth uiteindelijk gevangen blijft in een nominalistisch schema. Dat maakt het hem onmogelijk de werkelijkheid als zodanig anders te benaderen dan via het subject. Gods beweging is immers alleen via het geloof te kennen. Thomas' benadering, die heeft doorgewerkt tot in het Tweede Vaticaans Concilie, geeft meer ruimte. De werkelijkheid zelf is van God, daarom zijn daar nieuwe ervaringen

met God te verwachten. God is daar te vinden waar mens en natuur slachtoffer worden van heersende machten. Barth ontdekte dat God niet afwezig is in de nood en in onze ervaring van zijn afwezigheid. Maar God is ook niet beperkt tot ons besef. Gods revolutie is gaande en verandert alles.

De lezingen worden later gepubliceerd in het *Zeitschrift für dialektische Theologie*.
[D.M. DE JONG, emeritus geestelijke verzorging]